

KÁNTOR LAJOS

Időutazás, 1971–2015

KOLOZSVÁR, LONDON, PÁRIZS

Kezdhethném mindjárt az én varázslatos 1973-as évemre ugorva. Harminchat évesé a világ. Erről tudtommal még nem született sláger – lehet, hogy tizenhat évvel korábban én is a húszévesek önbizalmával énekeltem volna a világhódításról, noha 1957, Kolozsvárt, Romániában, Kelet-Közép-Európában nem tűnt olyan nagyon biztatónak, hiába volt bolyaista diákként köztársasági ösztöndíjam (immár két éve). Vagyis megvolt még a Bolyai Tudományegyetem, volt nekünk egy saját diákszövetségünk, amelynek én lehettem a titkára, körülöttünk azonban csúnya, sötét, gyalázatos dolgok történtek. Részben már velünk. A *Korunk* újraindult, de a levett forradalom romániai légkörében meglehetősen felemás hangon.

A század hetedik-nyolcadik évtizedének fordulóján azonban nyílni látszanak a kapuk. A *Korunk* kapui elég látványosan. Az 56-os elítéltek 1969-ben már jelen vannak a folyóiratban, Dávid Gyula, Páskándi Géza, Páll Lajos. Páskándi kiváltképpen – utókori megítélésben az életmű alighanem legjelentősebb darabjaival: a *Vendégséggel* (1970. április) és az Apáczai-drámával (*Tornyot választok*, 1972. január-február), jó versekkel. Szóval a „varázslatos” 1973 előtt történnek említésre méltó dolgok a folyóirat háza táján.

Látvány és gondolat

A *Korunk*-lapszámok kezdő oldalainál megállva: a szerkesztő bizottság 1971-ben még nyolcas csoportjában, illetve (Balogh Edgár év közbeni nyugdíjba küldése után, amikor a főszerkesztő-helyettesi székbe Rác Győző került) a már kilenc tag közt én is ott vagyok. (Edgár pár hónapig legalább papíron maradhatott.) Ellenőrizve emlékezetemet, ma el sem hiszem, hogy 1965 januárjától érvényesült az a bizonyos nyolcas felállás. Talán nem túlzás azt állítanom, hogy Rác „bemelegedéseivel” függ össze az 1972. januári változás, amikor már elég három nevet feltüntetni a kolofonban, a főszerkesztő Gáll Ernőét, élpártos helyetteséét, a Rác Győzőét és a szerkesztőségi főtítkári tisztségben a rutintisztviselői mentalitást (meg a szekuritátés tájékoztatást) képviselő László Bélát felváltó, érdemi munkát végző Ritoók Jánosét. Mindent összevéve, a szerkesztőségi hangulat nem rossz.

Negyvenegy év távolából, 2015 januárjából visszanezve, érdemi látvány tűnik fel az 1971-es évfolyamban „korunkosan” – és ebben a mutatványban egy gondolatnak igencsak szerepe volt. Kitaláltuk ugyanis (bennem máig úgy él, hogy az ötlet az enyém volt) és közösen eldöntöttük a musz-szövegek kijátszásának elegáns és visszautasíthatatlannak vélt módját: krétázott papírra nyomtattuk a kötelezővé tett vezércikkeket, és a tartalomjegyzék elé helyeztük, amiből az érdemi olvasó láthatta, hogy az épp aktuális politikai szöveg nem tartozik a laphoz. (A megoldás ellen ideológiai rovatvezetőnk, Szabó Sándor sem emelt kifogást.) Ebből aztán

– már 1971 januárjában – groteszk találkozás született. A fedőlap belső kartonján, a szám súlypontjához igazodva, egy kolozsvári színészfotó látható („László Gerő Páskándi Géza *A király köve* című darabjában”), vele szemben, a PCR címer alatt az ötvenéves Román Kommunista Párt köszöntése (szerzői név, aláírás nélkül), vastag címbetűkkel szedve áll az 1921-es és 1971-es évszám. A tulajdonképpeni (fel)vezető szöveget viszont én jegyezhetem, *Látvány és gondolat* címmel, amelyben egyáltalán nem vettem figyelembe az évfordulót: „Ha kultúránk kezdeteit kellene jellemeznem, a malomkövet forgató asszony alakja ködlik fel előttem, aki énekével elbűvölte Gellért püspököt. A kódexet másoló szerzetes – közismerten az egyetemes középkor. A végvárak harcait rímekbe szedő lantosok ismét a tájainkat, múltunkat asszociálják. E művelődéstörténeti sor pillanatnyi végén pedig kortársamat, önmagamat látom, amint a tv-készülék előtt ülve, lélegzetvisszafojtva követjük a heti szolgálatos mesterdetektív, az Angyal, Maigret vagy Ness zseniális nyomozásának fordulatait, illetve Pelé csodálatos celsorozatának szépségében gyönyörködünk.” Sehol a párt. Szóltam ugyanitt a művészetek fenyegetettségéről, Ingrid Bergmanról és Umberto Ecóról, sőt TGM-ről is: „Ifjú filozófusjelöltünk, Tamás Gáspár Miklós fellegvári esszéjében jól választja ki a kérdés lényegét, amelyre ugyancsak Merleau-Pontyval felel: »Fel kell ébreszteni vagy felizgatni vagy megszólítani« korunk emberét, nem szabad hagynunk, hogy meglegedjék a látványnyal, még pontosabban: a látszattal.” Aztán jönnek a szövegek; a kolozsvári román irodalomtudós Adrian Marino, az ifjú kritikus K. Jakab Antal, Jean-Louis Barrault, Tamás Gáspár Miklós (*A hibetetlen hadsereg*), Molnár Gusztáv (*A nyitott mű esztétikája*), maga Eco (*A televízió tapasztalata és az esztétika*), Páskándi (*Két változat egy témára*), Kolozsvári Papp László és Hernádi Gyula – szóval nem éppen egy román(iai) hivatalos, pártos csapat...

És, botrányokat elkerülve – a vezércikkek; igaz, néha visszakerülnek „természetes” helyükre (a tartalomjegyzékbe is) – így jutunk el 1973-ig. Sőt a cenzúrát ki játszó játék is folytatódik a februári lapszám élén; ugyanis Madách Imre születésének 150. évfordulójára készítünk elő nagy súlypontot, nem pedig a pártfőtítkár, Nicolae Ceaușescu 55. születésnapjára. Most nehezebb a felülről jövő utasítás megkerülése: négy műmellékletlapra kerül az „Ünnep és számvetés”, a *Korunk* nevében, utána tördeltetik Péterfi István akadémikusnak, az Államtanács alelnökének szövege, majd Adrian Păunescu verse (álnevet használó fordítóval, nem tudom azonosítani, ki a Szigeti Lajos). De a tartalomjegyzék így kezdődik: *Kortársunk Madách*. És amit később nem lehetett volna megtenni, még nincs az élen Ceaușescu-fénykép, „helyette” a belső borítón Kazinczy Gábor Madách-portréja (szemben az „Ünnep és számvetés”-sel). Nem tudok visszaemlékezni, olvasóink honorálták-e így jelentkező Madách-számunkat, de biztos vagyok benne: utólagos elismerés illeti az egész szerkesztőséget ezért a vállalásért. A szép összjáték méltó szerzői listában, jó szövegekben érvényesül, ki-ki hozza a maga munkatársait, Bretter Györgytől Lászlóffy Aladárig, Dávid Gyulától Ágoston Vilmosig, a világirodalmat Jean Rousset tanulmánya (*Madách Imre egyetemessége*) és egy John Updike-vers (*Kozmikus keserűség*) képviseli, rangos a román tudományos jelenlét (a szociológus Ion Aluș, az irodalom és tudomány határán mozgó Ion Hobana, az orvosprofesszor Octavian Fodor), és mi, belső emberek sem vallunk szégyent a Madách-

témában (Aradi József, Balogh Edgár, Kántor Lajos, Szilágyi Júlia). A „látvány”, a képi jelenítés egyértelműen a madáchi gondolat szolgálatában áll, a kor színvonalán: Kondor Bélával és Würtz Ádámmal, Szalay Lajossal és az erdélyiekkel, Deák Ferencsel, Tóth Lászlóval, Paulovics Lászlóval és Szervátiusz Tiborral.

Ha *A Korunk kapuinak* újabb kötetét írnám itt, előbb kezdeném az 1973-as évet, a januári számmal, Petőfi-összeállításunkkal, kiemelve belőle Fekete Sándor tanulmányát (*A vívódó Petőfiről*) és Szilágyi Domokos rövid jegyzetét (*Forradalom után*), amely ezzel a mondattal indít: „Minél fiatalabban hal meg valaki, annál több illúziót visz magával a sírba.” (A következő mondat önvallomás: „Vagy mondhatjuk így is: minél jobban öregszik az ember, annál több illúziót veszít.”) És nem hagynám ki a „varázslatos” év leltárából a szeptemberi és a novemberi számainkat sem (persze a szerkesztő büszkeségével); a romániai magyar színházi élet feltérképezésébe többen is beszálltak, Bölöni Sándor a rendező Szabó Józseffel készített igényes interjút, Páll Árpád kritikus hangú színházi szemléje, Szekernyés János összefoglalója a diákszínjátszásról, az Aradi József és csapata által végzett közvélemény-kutatás fiatalok körében (*Statiszták a Toronyban*) – átlagon felüli eredményt hozott. Ez még inkább elmondható a novemberi Kós–Kalotaszeg lapszámról. Valóban táj és világ gondját igyekeztünk felmutatni Kós Károly 90. születésnapján, hozzá társítva az *Anyám könnyű álmot ígér*ben Sütő András által fölvetett gondolatokat. Pár hónappal azután, hogy a szerkesztésben együttműködő Herédi Gusztival elvittük Károly bácsinak, a Rákóczi út 42-be a friss lapszámot (azóta is féltve őrzöm az ő november 29-i aláírásával egyedivé tett példányt), választ kaptam korábbi levelemre. Ezt írta Kós Károly: „A »Korunk« novemberi számát annakidején átolvastam és benne természetesen a »Táj és világ«-ot is. Megnyugtatlak: egyáltalában nem bántott, hogy abban – velem kapcsolatban – Sütő András írásait méltattad, illetve főleg az »Anyám könnyű álmot ígér«-könyvét. Mert ez a könyv egyike azoknak a legutóbbi években megjelent (nem sok) írásoknak, melyeknek szerzői végre ráébredtek, hogy minden becsületes kultúremlernek, de elsősorban és mindenekfelett minden *igazi* művésznek (legyen az író, képzőművész, építész vagy zenész) minden időben, mindenütt a világon és minden körülmények között a Sors által rendeltetett kötelessége – volt, van és lesz – a maga népe és szülőhazája sorsának vállalása és alkotó életmunkájában népének és megbecsült hagyományainak szellemében való hűséges szolgálata.”

Ez az 1973. novemberi *Korunk* bekerült a szerkesztőség „leg”-jei közé. (Persze voltak korábban jó és lettek azután szomorú „leg”-ek is, ezekről később.) A legjobb időkben elért 3500-4000 példányhoz kétezret hozzátehetünk, a 6000-hez jutva el. És nem maradt remittenda. A lapszám utolsó oldalán hosszú felsorolás található, nevekkal és számokkal, megköszönve a legkisebb kalotaszegi falvakból is érkezett különrendeléseket, összesen 2835 példány. (A Balogh Edgártól annyit emlegetett – sokszor megmosolygott – népszolgálat ezúttal realitásként jelentkezett.)

Születőben a Galéria

János grafikái tekinthetők meg szerkesztőségünk helyiségeiben.” Visszakeresve az előző lapszámokban, 1973 áprilisában már található egy rövid híradás: „Újabb házi kiállításra került sor szerkesztőségünkben: április közepétől fiatal munkatársunk, Finta Edit 10 olajfestménye és 19 grafikája tekinthető meg a Korunk helyiségeiben.” Finta Edit előtt pedig, márciusban Kabán József fotóival nyitottunk. Hogy pontosan mit, azt nyilván nem tudhattuk. Ez persze nem a Kabán-fényképekre vonatkozó megjegyzés (ő egy ideje bejáratos volt a szerkesztőségbe, dolgozott nekünk), a műkritikus Ágopcsa Marianna elismerő szavakkal regisztrálta a kiállítás képeit, a képzőművészettel vetekedőknek minősítette a falakon látható munkákat, sőt rokonságukat kutatva (akaratlanul is) a régi *Korunk*-hagyományhoz társította ezeket a fotókat, az „expresszionista-konstruktivista” grafikákhoz. Finta Edit bemutatkozása kapcsán Szilágyi Júlia azt jegyezte le, hogy „e képek alkotójának megadatott a látó vakság, melyben a Picasso javasolta csonkítás értelmet kap”. Az ún. szocialista művészetpolitika által évtizedekig kitagadott, Párizsban váratlanul felfedezett Incze Ferencről a jeles festőművész, főiskolai tanár Mohi Sándor írta le, hogy „újabb képei a szürrealizmus jegyében fogantak”. A főiskolára még be sem jutott Bencsik János tollrajzait sem lehetett volna a hagyományosság bűnében elmarasztalni; utolsó 1973-as kiállításaink, Cseke Tamás és Kecskés Péter tárlatáért külön dicséretet kaptunk Kancsura Istvántól, erdélyi képzőművészetünk fenegyerekétől; ő már mint Korunk Galériát említi e kettős jelentkezés helyét (intézményét?). Kancsura fölteszi a kérdést, hogy mit akar ez a két fiatal, és némi nagyotmondással így válaszolja meg saját kérdését: „A Paul Klee, Vasarely, Brâncuși, Vermeer van Delft. Arp, Leonardo, Andy Warhol, Dürer, Moholy-Nagy László, Seurat, Alfred Wels, Naum Gabo, Kazimir Malevics, Vincent van Gogh, Rauschenberg, Chirico, Brueghel által meghirdetett alapelvet folytatni: látni – láthatóvá tenni!”

Vagyis ami úgy indult, hogy főszerkesztőm, Gáll Ernő (bizonyára tapasztalva az elég sűrű képzőművészmozgást szerkesztői asztalom körül meg folyóiratunkban) egyszer így szólt: „szerezzél képeket, ne legyenek üresek a falak”, én pedig igyekeztem, és a fehér falakra „bátorításként” előbb egy Kancsura-festményt, majd hármat a magyarul törve beszélő Victor Ciatótól kölcsönbe szereztem. Pár hónap alatt kezdtünk galériává válni, már számon tartottak minket a kolozsváriak. És Kolozsváron kívül is. 1974 januárjában Paulovics László hozta el olajképeit Szatmárnémetiből, és erre az alkalomra kis nyomtatott katalógust készítettünk.

Megszületett hát a Korunk Galéria. (A legbővebbet, autentikusat erről egy szép nagy kötet mond, a *Közösség és művészet. A Korunk Galéria története 1973–1986*. 2008-ban jelentettük meg. De hozzátehetném, amit Tóth Sándortól, a régi *Korunk* és Gaál Gábor életművének kutatójától a nyolcvanas évek rettenetes második felében többször is hallottam: lehet, hogy ezekből az évekből semmi nem marad meg a *Korunk*ból, a Korunk Galériára azonban emlékezni fognak.)

Hátsó nézetben (Közérthetőbben: a szekus dossziékból)

„Te vagy a mi külügyminiszterünk” – szokta volt mondani nekem Bajor Bandi, az ő közismert kedves és maró humorával, ahányszor a Széchenyi tér sarkán találkoztunk (főként a hetvenes években). Piaci bevásárlás előtt-után mindenféléről kér-

dezett, néha elég hangosan véleményt is nyilvánított romló állapotainkról. Ilyenkor ösztönösen körülnéztem, van-e a közelünkben hallgatkozó.

Más, ellenőrizhető forrásokból viszont amolyan – belügyekben és kultúrában járatos, legalábbis érintett – tárca nélkülinek, valamiféle nem létező kisebbségi árnyékkormányhoz tartozónak képzelhetném el magam (utólag), ha komolyan venném a besúgói jelentéseket s a hozzájuk főzött tartótiszti jegyzeteket, még inkább a főnökeik utasításait. (Az irodalomért felelős őrnagyig és megyefőnöki szekus tábornokig ívelnek a nevek, a fontosabb papírok pedig Ioana Constantin aláírásával Bukarestbe, a belügyminisztériumba küldettek.) A legdurvábbak egy jó évtizeddel későbből valók, de már 1970-től talállok érdekeseket, sőt veszélyeseket – helyenként szórakoztatókat.

Megpróbálok innen tükörbe nézni, mármint a Szeku tükörébe, ki is voltam én az ő szemükben, négy évtizeddel ezelőtt. Öt pontba foglalt, magyarból románra fordított (de további konkretizálást a fogalmazvány szerzőjére nézve nem tartalmazó) szöveg tételesen fejt ki „Kántor Lajos irodalompolitikai felfogását”. Miután megnevezi *Korunk*-szerkesztői és írószövetségi tagságomat, nemzedékem egyik legműveltebb irodalmárának minősít, aki sokat olvas és ír, mint rovatszerkesztő pedig főként azokat közli, akik vele egy platformon vannak. Itt következnek a fontosabbak. „Véleményeiben objektívnek látszik, és aki felületesen olvassa írásait, azzal a benyomással marad, hogy egy világos marxista orientációt képvisel. De írásainak mélyebb elemzése bizonyítja, hogy aláássa a marxista felfogást, és az irodalmi életbe bizonyos mértékben a marxista tanításokkal ellentétes irányt vezet be. Konceptiója az általános »strukturalista«, antimarxista jellegű szemlélethez közeledik, amely egyes mesterkedésekkel (eszközökkel) a marxizmust igyekszik megsemmisíteni. Ez az irányzat eléggé elterjedt Lengyelországban, ahol aláaknázza az ideológiai frontot.” (Nagyjából ezzel párhuzamosan egy „Gyorgyfalvi” fedőnevű besúgó könnyebben oldja meg feladatát: egyszerűen hülyének nevez, Csehi Gyula professzorra hivatkozva. Hülyeségem igazolásaként a „modernizmus” és más „új” irányzatok „brutális” védelmére hivatkozik, amit a kitűnő esztéta Rácz Győző és a legjelentősebb kritikus, Szócs István elutasít, miközben én Páskándi Géza és Deák Tamás abszurd darabjait népszerűsíttem, mi több, bebizonyosodott, hogy csak ilyen műveket közlök; terrorizálok Balogh Edgárt és az *Utunk* szerkesztői is – Léttay Lajost, Marosi Pétert; nem tartozik közéjük Szabó Zoltán és K. Jakab Antal, Ők ugyanis szintén lebecsülik a realizmust. Az 1971. július 27-i jelentés kiegészítésében megjelenik Jordáky Lajos véleménye is, miszerint a sajtó a munkásosztálytól való elidegenedést tükrözi.)

Irodalompolitikai koncepcióm második pontjaként szerepel a két világháború közötti polgári irodalom (az *Erdélyi Helikon*) és a népiesek népszerűsítése, ugyanakkor – Nagy Istvánt kivéve a sorból – nem tekintem irodalomnak a munkásirodalmat. Gaál Gábor irodalom-felfogását is egyoldalúnak, dogmatikusnak és baloldalinak tekintem. A harmadik pontban említették kapcsolódásom Illyés Gyulához – aki körül egy újfajta nacionalizmus hívei csoportosulnak –, Czine Mihállyal szoros kapcsolatot tartok fenn, a másik, a polgári oldalon pedig Pomogáts Bélával. Név szerint megnevezi az összefoglalás készítője együttműködésemet a marxista eszmékkel szemben álló magyarországi folyóiratokkal; a „stb.” előtt a *Napjaink*, a *Je-*

lenkor és a *Tiszatáj* szerepel a felsorolásban. A 4. pont *Alapozás* című kötetemet marasztalja el, a már említettek szellemében, az 5. és egyben utolsó azzal a vezérléssel foglalkozik, amely akkor érvényesülhetne igazán, ha én kerülnék Balogh Edgár helyébe, főszerkesztő-helyettesnek. Noha már nem követem a rövidesen nyugdíjba vonuló Balogh Edgár nézeteit, nagy károkat okozhatok a *Korunk* irodalompolitikájában; pedig talán visszatéríthetnének a marxista vonalra.

Az 1973. május 5-i, „Szabó T” (Marosi Péter) által írt jelentésben viszont azt olvasom, a jelentésteveő nem hiszi, hogy valakitől is befolyásolni hagynám magam. Nem az az ember vagyok, aki „veri a száját”, váratlan kirohanásai volnának a szerkesztőségeinkben. Nagy a munkabírásom, nagyon-nagyon szorgalmas vagyok – és hatalomvágyó. Meggyőződése Szabó Tibinek, azaz Marosinak, hogy politikai ambícióim is vannak, szívesen lennék a magyar lakosság, de legalább a hazai magyar értelmiség képviselője, párt- vagy állami fórumokon. Az viszont köztudott – írja a jelentő –, hogy én akarok írónemzedékem, a Forrás vezére lenni. Eszmei figyelmet tartok nemzedékemben, és ha valaki ezt nem fogadja el, mindjárt támadok. Ezért kerültem nyílt konfliktusba a fiatalabbakkal, Tamás Gáspár Miklóssal (a neve aláhúzva!), Ágoston Vilmosssal, Molnár Gusztávval. Marosi felsorolja barátaimat – a legintimebbek közt Láng Gusztávot, Szabó Gyulát és Bálint Tibort említi (kártyázunk is együtt); a határon túliak közül Ilia Mihályt nevezi meg, a sok budapestit nem sorolja fel, Bori Imrét, a jugoszláviai kritikust azonban kiemeli, a leg-hűségesebb barátja vagyok. És jönnek „leggonoszabb ellenségeim”, a polemizálók, Szócs István és Jordáky Lajos. Ezzel szemben baráti kapcsolatokat ápolok D. R. Popescuval és Buzurával, jóban vagyok Adrian Marinóval, a neves kolozsvári irodalomtudóssal. Feleségemmel együtt sokat fordítok románból. Jellemzésem vége felé megismétli, hogy K. L. nagyon tehetséges, nagyon jó szervező, nagyon önző. A karrierépítés kapcsán kitér egyrészt arra, hogy miután nem sikerült Balogh Edgár helyére kerülnöm a *Korunk* vezetőségében, az egyetem felé orientálok. (Nos, ez az, amit nem tudom, honnan vett Marosi. Ilyen ambícióim ugyanis nem volt.)

Nagyobb figyelmet érdemelnek (utólagosan mindenképpen) a Szekuritáté helyi illetékeseinek a következtetései, pontosan a besúgói információk nyomán kialakított akciótervek. 1971. szeptember 9-én először is megállapítják a begyűjtött anyag alapján, hogy Kántor Ludovic, a *Korunk* rovatvezetője ellenséges, nacionalista-soviniszta felfogást képvisel, ilyen jellegű írásokat igyekszik közölni, közölni. A szerkesztőségi informátorok („Kulcsár” és „Adam” – utóbbi Herédi Gusztávot fedi) feladatuk kapják megfigyelni, kik járnak be hozzám, milyen kéziratokat hoznak, az *Utunk*-nál dolgozó „Szabó Tibi” révén meg fogják akadályozni, hogy a protetszáltjaim nem megfelelő szövegei ott megjelenjenek. „Ovidiu” (Veress Zoltán kollégám, barátom) közeli kapcsolataink révén általános magatartásomról és politikai nézeteimről jelentsen. „Kulcsár” által kell megtudni, milyen írásokat készülök külföldre küldeni – és sürgősen elrendelik belföldi és külföldi levelezésem titkos ellenőrzését. Elrendelik telefonom lehallgatását is. Minderről tájékoztatják a párt-szerveket.

Közvetlenül ide kapcsolódik az 1973. április 17-i „kiegészítés” (Completare la planul de mäsuri). Ugyanis – olvasom a már elfelejtett részleteket, dátumokat – áprilisban 31 napra szóló útlevelet kértem, a Nemzetközi P.E.N.-től érkezett angliai

meghívásra válaszolva, hogy népszerűsítsem Angliában a romániai román és magyar irodalmat. Ez ugye már komolyabb dolog, hiszen Londonban él az emigráns (Magyarországról – szerintük – 1956 őszén menekült!) Cs. Szabó László, a BBC munkatársa; Cs. Szabó a szocialista országokkal szemben ellenséges magatartásáról ismert, és kapcsolatot tart romániai magyar írókkal. Nyilván kapcsolatba fog lépni velem is. Következésképpen fokozni kell a megfigyelésemet, utazási előkészületeimet, ugyanakkor hatást gyakorolni rám, hogy kint helyes álláspontot képviseljek. Ez utóbbi feladatot „Szabó Tibire” bízák, bent, a *Korunk* szerkesztőségében pedig „Ovidiu” és „Adam” kap eligazítást, hogy ebben az időszakban különösen figyeljék, Angliába indulás előtt kikkel érintkezem. Külön pontban jelenik meg a cselekvési tervben a „speciális eszközök” sürgős beszerzése a célszemély lakásában. 1973. május 22-i dátummal – olvasom a kiegészítés kiegészítésében – „Szabó Tibi” tájékoztatja a tartótiszteket, hogy másnap, 23-án reggel indulok Angliába. Egyébként minden intézkedéshez, napra pontosan, feltüntetik a végrehajtás idejét, június 15-ig instruálják az ügynököket, Ovidiut, Adamot és Szabó Tibit, hogy hazaérkezésem után minél több adatot szerezzenek meg arról, milyen kapcsolatokat építettem, államunkkal szemben milyen magatartást tanúsítottam külföldön.

1973-as varázslatos heteim szekus krónikájához tartozik még néhány dokumentum. Akkurátus román fordításban megvan a P.E.N. meghívó levelének szövege, a teljes Nemzetközi P.E.N. vezérkar névsora, az elnök Heinrich Bölltől és (aláhúzva) az alelnökök egyikének, Illyés Gyulának a kiemelésétől a „szerkesztő bizottság” (?) tagjainak felsorolásáig (Ladislau Szabo és Paul Tabori neve ugyancsak aláhúzva). Március 5-i dátummal a Romániai Írók Szövetségének levele, a meghívás igazolása és a Szövetség egyetértése utazásommal kapcsolatban. A következő oldalon számba veszik külföldi útjaimat, az 1959-es csehszlovákiai társasutazástól 1972-es jugoszláviai (hivatalos) látogatásomig.

Még két idevágó papírmásolatot találok az 1973-as dossziében. A május 28-ra keltezett, a Hivatalhoz (a postai ellenőrzés révén) 30-án vagy 31-én (?) „beérkezett”, legalábbis akkor regisztrált levél, de valószínűbb, hogy képeslap könyvelése: Kántor Lajos, aki „Begoniában” – azaz Magyarországon – tartózkodik, írja haza, Kántor Erzsébetnek: „...Innen megyek Bécsbe. Jól éreztem magam Budapesten. Sokat gondolok rátok...” A másik nyomósabb dokumentum: egy bizonyos forrás (?) értesíti a Szeku illetékeseit a bukaresti angol követség kulturális attaséja által nekem írt (június 20-i) levélről, amelyben a diplomata közvetíti a British Council tisztviselőjének tájékoztatását a követség felé, hogy én kitűnően éreztem magam Angliában. Egyúttal a Bukarestbe akkreditált Wilson úr értesít arról, hogy követségükön megnyílt egy kis angol nyelvű könyvtár, ahol irodalomkritikai könyvek is találhatóak; ha Bukarestben járok, mindig szívesen látnak ott.

Nem tartozik szorosan a nyugati úthoz, de ha már rátaláltam, bemásolok ide két további jelentést. 1973. október 27-én Bukarestbe, a Belügyminisztérium I. Igazgatóságának jelenti Ioana Constantin megyei szekufőnök: ellenőrzött forrásból jutott tudomásukra, hogy a *Korunk* 1973. októberi, demográfáról szóló számába be akartam csempészni (és erre a szerkesztőség vezetősége nem figyelt fel, amiért aztán a pártszervek felelősségre vonták a *Korunk* főnökeit) a lengyel költő, Sta-

nislav Varanczak *Olvashatóan kérlek kitölteni* című, bujtogató hangú versét. Igazolásként mellékelik a Gömöri György által lengyelből fordított vers román nyelvű változatát. „Szabó Károly” besúgó juttatta el a Hivatalhoz a nyomdai levonatot. (Annyit az ügyszó: rosszul tudják az elvtársak, hogy Gömöri magyarországi szerző, hiszen ő volt egyik angol vendéglátóm, kalauzom Cambridge-ben, maga is a Szepesi Csombor londoni irodalmi kör tagja. Az októberi *Korunk*-számban egy nagyobb lengyel versösszeállítást közöltünk Gömöriről, csak a Varanczak-fordítás maradt ki belőle.)

És hogy el ne feledkezzem róla: két évvel később, 1975. október 13-án négy gépelt oldalnyi feljegyzés készült (aláírója a már tábornoki rangig jutott Constantin Ioana) a Kolozsvári Írók Társasága október 8-i gyűléséről, ahol a nacionalista-el-lenséges megnyilvánulásairól ismert Kántor Lajos *Korunk*-szerkesztő kifejezte egyet nem értését a romániai magyar irodalom fogalom használatának megtiltása, magyar nyelvű román irodalommal történő helyettesítése miatt. Kifejtette, hogy a többi magyar nemzetiségű íróval együtt úgy véli, hogy ez az intézkedés súlyosan fogja érinteni a román–magyar együttélést. A Kántor által megszólított Létay Lajos, az *Utunk* főszerkesztője is hasonló álláspontra helyezkedett. A hallgatólagosan Kántorral egyetértő írók megkérték D. R. Popescut, hogy egyet nem értésüket az Emil Bobu Politbüro-tag közvetítette pártutasítással majd közölje a helyi pártszervekkel. A jelentés (Nota) kitér Gáll Ernő *Korunk*-főszerkesztő és Szilágyi Júlia (valahol lehallgatott) beszélgetésére; Gáll szerint ha nem időszerű a romániai magyar irodalom kifejezés használata, akkor el kell fogadni az egységes magyar irodalom felfogását. Kanyadi Alexandru költő, *Napsugár*-szerkesztő pedig, többek közt a bécsi Bornemisza Péter Társaság titkárával beszélve, hivatkozott Kántor Lajos, Létay Lajos és az ő bátor magatartására. A tábornoki jelentés Lászlóffy Aladár véleményével zárul, miszerint noha Kántornak igaza van, nem volt taktikus ez a fellépése, mert „úttörő” játékával veszélyeztette a magyarok problémáját; direktbe kellett volna a pártforumokhoz fordulnia.

Arra az 1975-ös jelentés nem tér ki, hogy két évvel korábban Nyugaton magyar emigránsok, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Borbándi Gyula, Szépfalusi István és más hírhedt nacionalisták (Budapesten: Illyés Gyula és társai) közt fertőződtem.

Egy hónap habzsolás

Leírom a címet – és gyanút fogok. Megnézem *A Magyar Nyelv Értelmező Szótárát*. A „habzsol” igéhez azt írja: „táj, rég”. Vagyis nem illik az első nyugat-európai út felidézéséhez. Vagy mégis? Az én helyzetemből, az 1973-asból?

Talán inkább a kisleányaim által fölvetett kérdéssel kellene kezdenem. A május 25-én egyenesen Londonba, többedik állomásomra, Siklós Istvánék lakáscímére küldött első otthoni levélből értesülök, Erzsike tolmácsolásában, hogy Laci meg István (kislenc-, illetve hétévesen) azt kérdezik édesanyjuktól, melyik ország Bécs, milyen város Anglia. (Ma el sem hiszik – az unokák meg még úgy sem; járják Nyugat-Európát, Amerikát vagy éppen Ausztráliát.) Akkor még nem volt internet.

Minthogy az én kintől küldött képeslapjaimat egyik fiókban, táskában sem találok (csak azt az egyet, amelyet a Szeku „kapott el”), az itthonról a St. James

Mansionsbe címzett családiak közt keresgélek a korabeli hangulat felidézése végett. A két fiú a *Kőkorszak* hőseit rajzolja le nekem, Barnit és Fredet, hogy „valami angollal” kedveskedjenek, Erzsike pedig június 1-jén arról számol be, hogy pesti, bécsi, müncheni, kölni lapjaim megérkeztek. A többit már későbből rekonstruálom, a *Szárny és gyökér* városképeiből: a Westbahnhoftól a Stephansdomig megtett első sétámat és rövid, ám drága, egymegállónyi naiv villamosozásomat, a müncheni múzeumlátogatásokat, a kölni dóm tornyából nyíló kilátást, Zürichből Zwingli templomát, a bázeli, határmenti kalandot, a párizsi kis és szinte megfizethetetlen szállodaszobát, London sok élményét. Amszterdamból megőrződött a kirakatban ülő kurvák utcájának látványa meg az Ajax ünneplése (a kolozsvári Kovács István csapatának sikerével). Egy hónap alatt mindenféle élmény gyűlt, nem csupán magas kulturális vagy alpári, „osztályharcosan” magyarázható negatív is; a világban helyét nem találó osztrák fiúgyermek lázadása az őt befogadó polgári család ellen, kevéssel később a média hír: robbantás és öngyilkosság a kifejlet; vonaton történő kirabolgatásom a német-svájci határon; a londoni Soho társadalmi, a szó szoros értelmében színes környezete. És ha csak közvetetten is (Borbándi Gyula által), találkozás az otthon készülékre tapasztott füllel hallgatott Szabad Európa Rádióval (az épület közelében), amiről hazatérve nyilván hallgatni fogok. A BBC-t, Cs. Szabó László és Siklós Pista révén, élőben ismerem meg, interjút is adok, egyből sugároz-zák – meglepő, de nem lesz botrány belőle itthon, legalábbis (még) nem tudok róla.

Napokra, sőt órákra lebontva, napló híján, legfeljebb az 1973-as zsebnaptár bejegyzései jöhetnek segítségemre az emlékeztetésben, de mint mondom, csak a hat évvel későbbi *Szárny és gyökér* városképeiből következtethetek vissza a felgyorsított szárnyalásra. (Ide, a városos összefoglalásba nem szivároghattak át a majd nyolcvanas évek eleji és az 1990-től sokasodó nyugati utak élményei.) A zürichi vasútállomáson kapott prospektus eligazításával lehetővé vált gyorsfénypép, a hegynek futó kis utcák műkereskedései, ékszer- és virágüzletek gazdag kirakatai és az a három „beáldozott” óra a modern művészeteknek, a Kunsthausban, Chagallal, Kleevel, a szobrász Giacomettivel. Párizsban a túltervezett Louvre-beli nap, amiből semmi nem lett, merthogy az éjszakai vonatkozás után nem voltam még kész a Kolozsvárt megtervezett látvány befogadására, így hát kénytelen voltam érkezésemtől, többedik próbálkozásra, megalkudni a kis szálloda fényűző ajánlatával. (A Bukarestben, Gálfalvi Zsolt nemzetiségi hivatalában és jóakaratóból juttatott, írd és mondd 5 dolláros nyugati „kiszállási díj” és a 41 frank arányosításától természetesen eltekintek.) Párizsban, estére tudom meg, épp kedden tartanak zárva a múzeumok. Így aztán próbálom magam vigasztalni, az eredeti útitervhez ugyanis ragaszkodnom kell; a kinti, műemléki látványokra szorítkozom – hat év múltán sikeredik amolyan kisesszét összehoznom, a magyar Párizs-szakértőt, Bajomi Lázár Endrét ezzel a mondattal lepem meg: Párizst egy fürdőkádért...

A korabeli romániai szerencsések egyikének, mármint nekem, a Nyugatra öt dollárokka (?) kiengedettek száguldozásához, de a korai bevásárló turizmust gyakorlókhoz nem igazodó, úgymond kultúrembernek a teljes hónapját nem részletezem. A londoni két hét viszont megér egy misét – nem úgy, mint az 1973-as Párizs egy fürdőkádat; amelyben oly sikeresen ellazultam.

Ez volt az én történelmi lovaglásom.

London megszólít

Természetesen angolul szólít meg, a Victoria Stationre érkezem a doveri kikötőből, hogy aztán a taxi elvigyen a West End Lane-re, Siklós Istvánékhöz. Onnan viszont bejön a képbe, sőt döntő szerepet játszik találkozásaimban a magyar („csak a magyar”, ahogy ezt grafikus barátom, Deák Feri az angol vámosnak mondta). Jól gondolták a kolozsvári Szekun, hogy az emigrációval kerülök kapcsolatba. A Szepsi Csombor kör (és nem mellesleg a Nemzetközi P.E.N.) révén, általuk. A felvidéki Szepsiből Londonba is elkerült Csombor Mártonnal ugyan nem találkozom, mert ő európai utazásaiból hamar hazatért, még 1618-ban; annál inkább a névválasztó, Angliába jutott ötvenhatos fiatal menekültek 1964-ben alapított irodalmi társaságával, elsősorban a két hétre házigazdammá váló, Kör-alapító Siklós Pistával és családjával meg a szélesebb baráti körrel, köztük az idősebbekkel, a negyvenes évek végén Nyugaton maradt Cs. Szabó Lászlóval és Szabó Zoltánnal. No és Paul Taborival, a sok műfajú, angol íróvá lett Tábori Pállal, akinek az aláírásával érkezett a P.E.N. meghívó; egy rövid, protokolláris, köszönő látogatásra Siklós Pista visz el hozzá, keskeny lépcsőkön megyünk fel a tipikus londoni ház sokadik emeletére, ott fogad dolgozószobájában. (A lexikonból nézem ki: Tábori Pál 1974-ben már halott.) A világháború évében született Határ Győző – őt Wimbledonban kerestem, találtam meg – külön fejezet, hozzá még visszatérek.

Cs. Szabónak és Siklósnak viszont itt a helye, velük kezdődött a tartós London-élmény. Meg a színházakkal, amelyek egymást érték. Számomra is. (Ebben a tekintetben nekem London és Kolozsvár testvérvárossá lett.) Újat nem tudok hozzátenni ahhoz, amit azon frissiben megírtam a British Counciltől kapott ingyen jegyeknek köszönhető élményekről, a West End hagyományos teátrumaiiban, illetve az újdonságként ható pinceszínházakban, akár vendéglői környezetben eljátszott előadásokon, nem utolsósorban pedig a Young Vicban látottakról (Beckett-némajátékok!) – okulásul a Londonban nem járt kolozsvári színházkedvelőknek, színházcsinálóknak. Amin viszont én nem okultam, máig sem emésztettem meg: Neuburg Pali meghívottjaként az Aldwichban megnézhettem egy japán, no-színházi vendégszereplést; hiába próbáltam ráhangolódni a tökéletes koreográfiára (ma úgy mondanám, a „keleti szél” emlegetésének heteiben-hónapjaiban, hogy tökéletes szélcsendnek lehettem tanúja), semmit nem fogtam fel abból, ami az előkelő színpadon történik. Szívem szerint kijöttem volna a teremből, de Palival szemben nem tehettem meg. Egyébként tőle kaptam a színpompás védőborítójú, angol nyelvű könyvet (a vastag kötetet és a borítót külön-külön csomagolva csempészttem haza); Paul Neuburg (ejtsd: nyűbörg!) munkája (*The Hero's Children*) nem lett volna szívesen fogadott a kelet-közép-európai vámosoknál, akár a magyar, akár a román vagy a lengyel, a cseh, a bolgár vonatkozásokra gondolok, a Kelet-Európa háború utáni nemzedékének sorsát 1972-ből megvilágító politikatörténetben. Egy dolog biztos: no-színházi együttlétünk messzemenően ártatlanabbnak bizonyult.

A bennfentesek által egyszerűen „Cs.”-ként emlegetett (Csekefalvi) Szabó László csak később vitt magával (könyveivel, mindenekelőtt a Shakespeare-drámákról szólóval) angol színházba; első találkozásunk a BBC alagsori étkezőjében, kávézó-jában – egy pohár forró tea mellett – inkább a kikérdezésemé volt. Nem úgy tör-

tént ez, ahogy otthon a Szeku elképzelte, bemutatkozásom után az erdélyi magyar irodalomról faggatott, és persze mindenről, az ő kedves Kolozsvárról és Erdélyéről, gyermekkorra boldog éveiből meg hazalátogatásairól őrzött emlékek nosztalgijával. Utoljára a negyvenes évek első felében járt itthon, édesanyjánál, azután maradt a vágyakozás a növekvő távolból.

A vágy nem vált valósággá, Cs. Szabó meg sem próbálta a hazalátogatást, noha a lehetőség épp az én londoni utazásom táján, kevéssel utána valóságosnak mutatkozott. Az újratálalkozás azonban a megváltozott világgal alighanem traumatikus lett volna. Maradt a szövegek visszatérésének kísérlete, amiben mint *Korunk* az elsők közt lehettünk, megelőzve a *Nagyvilágot*, a budapesti megjelenést a Dickens-naplóval. Nekünk a *Bálványkép vagy portré?* című esszét adta – „semlegességét” az alcímmel jelezve: *A Shakespeare-kori angol festészet*. (Nagyon nem szeretnék elkalandozni Cs.-től, ezért épp csak lejegyzem mai meglepődésemet, ugyanis már nem emlékeztem rá, hogy ebben a lapszámban, az 1976. augusztusban közöltünk egy rövid könyvszemlét Szemlér Ferentől, *Illyés gyökerei* címmel; Constantin Olariu Bukarestben kiadott kis román versválogatását recenzálta Szemlér, cikke végén utalva Illyés Gyula néhány fontos fordítására a román költészetből, népköltészetből.)

1973 júniusát 1976-tal köti össze a Gloucester Mews, 48-ból Kolozsvárra küldött Cs.-levél, szeptember 14-i dátummal, amely így kezdődött: „megkaptam a *Korunk* idei augusztusi számát. Az örömnél csak a hála nagyobb. Milyen szép ajándék.

Rendes feltámadás ez, ahogy illik. Kegyelmes volt hozzám a Sors és erős benetek az akarat. Ott elevenedett meg poraiból a külföldön élő magyar-erdélyi író, ahol írni és olvasni tanult, még I. Ferencz József császár és király alatt, az iskolát megelőzve már az édesanyjától. S ahol hét vagy nyolc éves korában megköltötte első (szabad) versét a »lantom sírjáról«. Azt is eltökélvén, hogy műve éppen száz kötetre fog rúgni, mert a könyvszekerény tanúsága szerint annyi Jókai Móriczé is. No hála Istennek, lemaradtam ebben a túlteljesítésben.

Tudom, hogy számos ismerős és ismeretlen jóbarátnak tarozom igazán meghattal köszönettel. Kérlek, osszátok el egymás közt.

Külön forró kézszorítást küldök a szövegápoló jótét léleknek; egy vesszőhiba sincs a szövegben. Nem lehetett volna gondosabb és mutatósabb a prezentálás. Szeretet van abban is. Mikor egyik régi s igen jó költő barátom pár hete itt járt Pestről a nemzetközi P.E.N. kongresszuson (nem Gyula, ő bölcsen lemondta), megemlítettem az esetleges közlést s neki fültől fülig húzódtott a szája. »Egy: null az erdélyiek javára ebben a mérkőzésben«, mondta nem minden kajánság nélkül.» És a levél vége felé: „Megindult köszönet még egyszer mindnyájatoknak, hogy nem felejtettétek el azt, aki végeredményben közéték s hozzátok tartozik s amit onnan hozott, sohase tagadta meg vagy árulta el. Legalábbis remélem.”

A szerkesztőségnek címzett levelet magamhoz vettem, a többi Cs.-levéllel együtt őrzöm, a nekem legértékesebbek közt. Nem állom meg, hogy röviden ne idézzek egy későbbiből (1980. május 4.), mert a *Szárny és gyökér* olvasója itt lényegében az 1973-as utazás élményeinek leírásával szembesül. A boríték gépelt címzése kedvesen kötözködő – nyilván a BBC portájára vagy a magyar szerkesztőségben tette le, a következő címmel: „KÁNTOR Lajos írástudó úrnak Siklós István költő

úr címén (azért ő is írástudó!)”. Ugyanis második, ezúttal Erzsikével együtt vállalt és sikerült nyugati utunk londoni állomásán ismét Siklós Pistáék voltak a házigazdák. Előzőleg találkoztunk Cs-vel, több könyvet vittem neki (Lászlóffy Aladár novelláit, Csaba egy verseskötetet küldött), köztük volt a *Szárny és gyökér*. Kitartó, gyors olvasóként ezt reagálta le, a szerzői májat hízlaló szavakkal: „Útikönyvedhez gratulálok, nem ámuldozol, nem is fanyalogsz, élesen szembenézel a világgal, sok mindent a kellő helyére teszel. Majdnem otthonosan forogsz a világban, mintha évente más-más országban lagnál, hol Keleten, hol Nyugaton, hogy ámulások és ideológiák nélkül kiismerd a maguk valóságában. Okos és vonzó könyv.”

És ezt éppen Cs. Szabó írja, a nagy utazó, a páratlan esszéíró...

Arra már nem emlékszem, hogy Siklós Pistának el mertem-e dicsekedni Cs. mondataival – azt hiszem, hogy nem. Pedig sokat beszélgettünk, egy-két pohár whisky mellett, ő békésen, csendes figyelemmel követte általában, amit meséltem, szívta szivarját, ritkán szólalt meg, halkan és meggondoltan. Ahogy a verseit írta. Rejtélyes ember volt, hallgatása mögött a mélységet lehetetlen volt nem megérezni. Addig egyetlen kötete, az 1968-as kiadású *ember5húrral* újraolvasása a kérdéseket fogalmaztatja újra, amelyeket ott, a Szent Jakab tanyán is próbáltam megválaszolni. Ehhez azonban az ő filozófiájához kellene közelebb jutni. Legalább most, több találkozás után – amelyek már nem ismételhethők. Egyet választok a Siklós-versek közül, abból is csak az első szakaszt, a rejtélyek példázására:

*uram termékenyíts temérdek türelmeddel,
mint tenger esztendőit szakálladdá eresztesz
növezz minket összeférhetőkné,
ha már gyökerünk hegyeknek aljába vetetted
éSéltető nedveink égetőek –
ha láthatárunk nyelveden forgatod:*

Végiggondolva verseinek sajátos helyesírását, az egybeírásokat, az így szóközüvé váltó nagy S-eket (és magamban javítva a vélt sajtóhibát az első sorban, „türelmeddel”-re), egy őszülő szakállú Buddha áll mellettem...